

MAULBERTSCH SÜMEGEN

Franz Anton Maulbertsch, a barokk festészet nagy képviselője, egy évet meghaladó ideig dolgozott és lakott Sümegen. Bár itteni munkáját a téli hónapokra rövidebb távollétével megszakította, sümegi lakóhelyén személyes ismeret- ségei, családi és társadalmi kapcsolatai keletkeztek, hiszen a munkája a püs- püktől az állványozóig terjedő, különböző hivatású és állású személyekkel való érintkezést tételezi fel.

Maulbertsch sümegi életére és festői munkájára vonatkozó adatok, más munkahelyeivel ellentétben, igen hiányosak. Kevés az írásos forrásanyag, a ku- tatás pedig elsősorban a művészi munka részleteinek felderítésére és értékelé- sére fordította a nagyobb gondot. Sümeg helytörténete és Maulbertsch életraj- zának kiegészítése céljából azonban igen fontosak ezek az adatok is.

A festő munkatársaival 1757 augusztus közepétől 1758 október végéig tartóz- kodott Sümegen, és 1759. augusztus hatodikán még részt vett az új plébániatemp- lom felszentelési ünnepein. Itteni tartózkodása nagyobb részében vele volt a fiatal felesége, Barbara Schmidin is.

Freskóműve ismertetését, művészi munkája értékelését most mellőzve, csak azt kutatjuk, milyen volt sümegi életük, kik voltak itt a munkatársai és milyen kapcsolat alakult ki munkájuk idején a sümegiekkel. Ezért a szakirodalomból csak azokat a részeket említjük fel, amelyek ezt a témakört érintve a kérdés áttekintését elősegítik.

Maulbertschet Bíró Márton veszprémi püspök az általa építtetett templom freskóinak elkészítése céljából hozta Magyarországra. A művész Sümegen életé- nek egyik legnagyobb művét, a „rokokó sixtusi kápolnáját” alkotta meg az új plébániatemplomban. (1) E munkája hírének nyomán sok festő jött Magyaror- szágra, akik különösen a dunántúli festészet felvirágzását indították el hazánk- ban. Bíró püspök Maulbertsch meghívásával egy olyan művész alkotó kibonta- kozását tette lehetővé, aki mögött még csak néhány éves művészi múlt volt és akit hazájában is alig, vagy kevesen ismertek még.

A kismemes származású és nem külföldön iskolázott, de hírnévre törekvő és alkotni vágyó püspök Bécsben találkozott Maulbertsch-csel, ahol a királynő udvarában többször megfordult. Itt személyesen tárgyalt a művésszel, akiről értesüléseket szerzett, és ahol addig alkotott munkáit is megismerte. E kapcsola- tot azután levelezésnek, megegyezésnek és a munka elvégzésére vonatkozó szerződésnek is kellett követnie. (2)

Ez azonban nem dokumentálható, mert a Sümegre vonatkozó írásos ada- tok elvesztek, vagy nem kerültek még elő, holott Bíró püspök levéltári anyaga, naplója és végrendelete jól mutatja ügyei intézésén a főpap kezének a részle- teken is gyakran látható nyomát.

Bíró püspöknek Maulbertsch-csel mindenképpen tárgyalásokon kellett a sü- megi freskó bonyolult tematikáját megbeszélnie, a teológiai összefüggések rész- leteit rögzítenie és döntenie a fizetendő munkadíj tekintetében is, amely itt talán valamivel még szerényebb volt, de később a mester hírnevének emelkedésé- vel mindinkább nagyobb lett. Vácott még 4000, Szombathelyen már 24000 fo- rint volt ez a munkadíj.

Maulbertsch első magyarországi és vele sümegi tartózkodását világosabbá teszi előttünk, ha Garas Klára egyik munkája nyomán ismerjük meg a XVIII. század festőinek a gyakorlatban kialakult munkamódszereit, életmódjuk részle- teit, melyek azután művészi tevékenységük útjait is lényegesen befolyásolták.

E kor freskófestői, az ipari munkák kivitelezőihez hasonlóan, vállalkozó- ként dolgoztak és megrendelésre vállalták valamely templom, kolostor, más egy-

házi létesítmény, kastély egészének vagy részének a belső kifestését. A munkát megbízólevél alapján kezdték, amelynek a megbeszélések szerint előírt pontjai meghatározták a munka programját és annak részleteit is. Ezek elsősorban kompozíciós vázlatok és részletrajzok, tervek alapján készültek, amelyekre a megrendelő megtette a maga észrevételeit. Ragaszkodott a maga elgondolásához, esetleg a művész álláspontját fogadta el; vagy a kölcsönös megegyezés közbelső útját választották.

A megállapodás alapján készült el a megrendelő és a festő között a szerződés, amely már egészen pontosan tartalmazta a művészi program végrehajtásának részleteit, a munkadíjat, a munka elvégzésének határidejét, a szállás és ellátás egyéb körülményeinek biztosítását. A munka a téli hónapokban mindig szünetelt, mert végzését a hideg és a falak nedvessége gátolta. A munka tervezésénél gyakori volt a híres festők (Rubens, Rembrandt stb.) képeire való utalás, a metszetek felhasználása és részletek átvétele vagy kikölcsönzése, ami néha a megrendelő kívánsága volt és nem számított plágiumnak. Ezeket a forrásokat, hatásokat úgyszólván valamennyi nevesebb festőnél — Sümegen is — megtaláljuk. Gyakran hasznosak voltak, mert a kompozíció megfogalmazásában a művész teremtő képzetéhez ihletet adtak.

A sümeginél későbbi freskómunkákból tudjuk, hogy Maulbertsch három-négy segéddel dolgozott. Külön architektúra festője volt, akinek legelőször kellett a munkához látnia, hogy a festett kereteket és a dekorációkat időben elkészítse. A festősegédek az egyes épületrészek elválasztó építészeti tagozatait a kiadott útmutatásoknak megfelelően festették meg. Valamennyien alkalmazottak voltak, akiket a vállalkozó művész maga fizetett. (3)

Sümegen ez a segítőkeret még kisebb volt, később a számuk már egyre emelkedik, a sümegi műalkotás értéke ezért is múlja feiül később kivitelezett freskómunkáit. (4)

Maulbertsch meghívását és egy évet meghaladó sümegi tartózkodását volta-képpen az új plébániatemplom építése tette lehetővé. Bíró püspök szerint a régi, Szent Katalin tiszteletére rendelt, de a török időkben pusztulának indult szentény „parochiális rongyos templom” helyett már nagyobbra, tekintélyesebbre volt szükség. A templom építését 1756 év tavaszára tervezte, és ennek megfelelően az alapkövét külön ünnepséggel ugyanez év március 21-én tették le.

Bíró püspök kezdetben a sümegi vár börtönének köveit akarta lehordatni az új templom kriptájának építéséhez, de ezt a tervét később (szerencsénkre) elvetette. Az épületköveket Veszprémből, a szükséges faanyagot a környező nagy erdőségekből szekerekkel hordták Sümegre, amihez a püspök, Farkas Ferenc főbíró útján — a területi közigazgatás közreműködését is igénybe vette. (5)

A templom gyorsan épült, és 1757 őszén nyersen már készen állt. Tervezőnek Tiethardt (Kőműves) Józsefet, kivitelezőnek Mojsér Pál püspöki kőművest tartják, akik előzőleg a püspöki rezidencia építésénél dolgoztak már. Bíró püspök, még Maulbertsch Sümegre érkezése előtt, 1757. augusztus 11-én azt írja Farkas Ferenc főbírónak, hogy „A kép-írók is már jövő szerdán Bécsből el érkeznek, kik az egész templomot munkájok alá venni fogják”. (6)

Maulbertsch az 1757. augusztus 15. körüli napok egyikén érkezett Sümegre. Szállásának helyét a püspöki rezidencia épületében véljük, hiszen az akkori szerződések szokásos pontja volt a festő megfelelő elhelyezéséről való gondoskodás. Darnay Kálmán nagypapja mesélgetései alapján írja, „hogy a híres mester csak hálni járt a püspöki kastélyba” sok munkája miatt. (7) Rezidenciabeli szállását támogatni látszik az a körülmény, hogy Bíró püspökkel gyakran kellett találkozni, mert időközben a munkával kapcsolatos részleteket meg kellett beszélniök. Nem hihető, hogy az egész koncepció — a Bíró püspök által készített bőséges kronosztichonokkal (rövid verses feliratokkal, amelyek szövegében római nagybetűkkel az esemény évszámát is jelzik) — teljes egészében már előre és pontosan készen állt.

Más vélemény szerint Maulbertschnek kevés szerep jutott a program pontos megállapításában. Bíró Márton leveleiben ugyanis Maulbertsch neve különös

hangsúlyt nem kap, őt a főpap ismételten csak mint bécsi festőt említi anélkül, hogy a nevét kiírná. Így a püspök mint megbízó, saját elképzeléseit a fiatal festő számára igen körülhatároltan írta elő. (8)

Bizonytalan, hogy Maulbertsch feleségével együtt érkezett-e Sümegre. Adat a feleségét csak később említi. Feltehető, hogy azután érkezett, amikor a férje a helyi tájékozódáson és a munkája beindításán már túl volt. A festő feleségének, Barbara Schmidinnek a nevét, házasságkötésük bejegyzéséből ismerjük. Az asszony kétségtelen érdeme, hogy férje művészi munkájához a szükséges biztonságot és nyugalmat megadta. A házasságukat 1745 év augusztusában jegyezték be a bécsi Szent István templom plébániájának anyakönyvébe. Esküvőjüket Fischauban tartották. Harminöt évig éltek gyermektelen házasságban. (9)

Már az egyik ismert fontos korai művén, a bécsi piarista templom (Piaristenkirche Maria Treu, 1752–53) freskóin igazolta, hogy a mennyezetfestés alkításában nagy jelentőséggel bír. Sajátos kompozícióvezetésének módja, törekvése arra, hogy festményei átterjedjenek a kereten és elhagyják az architektúrát — amint ezt később Sümegen megvalósította — feleletet ad arra a kérdésre is, hogy a festmény a laposkupolán mindenesetre több, mint egy kupoladob. (10)

Sümegi tartózkodása alatt felesége intézi a napi étellel járó apró teendőket. A szükséges feltételeket a püspök biztosította, aki híres volt vendégszeretetéről. Szórakozásra, vagy társasélettel járó kapcsolatok létesítésére a festőnek bizonyára nemigen volt módja, hatalmas munkája elkészítéséhez ugyanis rövid idővel rendelkezett; bár munkaszeretete, gyorsasága és fantáziája közismerten felülmúlhatatlan volt.

Vele jött munkatársai nyilván társasági köréhez tartoztak, melyet nemcsak a hivatásuk kötelékei tartottak össze, hanem az is, hogy tagjai német nyelvűek voltak. Maulbertschéknek a sümegiekkal is hasonló ismeretsegei keletkeztek, amit elősegített, hogy a művész megnyerő modorú és szerény egyéniség volt. Ezek az ismeretsegek, kapcsolatok a munka végzése alatt jöttek létre és idővel új barátságkötések alapjait is lerakták. A plébánia anyakönyvei igazolják, hogy a bécsi piktor és környezete többször fogadott el és vállalt keresztszülői tisztségeket Sümegen. Ezek az ún. „komasági” kötelékek már meglévő barátságokat dokumentálnak.

A munkatársaira vonatkozó névszerű adatok éppen Sümegen hiányzanak, pedig festősegédei nevének feltárása fontos lenne, hiszen a sümegi freskóműnél is felismerhetők azok a részletek, amelyeken a segédek dolgoztak. A kérdés megoldásához az első segítséget a plébánia anyakönyveinek bejegyzései adják. A bejegyzések közlése előtt azonban megjegyezzük, hogy ha adataink igen hiányosak, akkor már a következtetések útjaira kényszerülünk. Így azután a tények, események összefüggéseit, kapcsolatok okait kutatva, a részletek aprólékos összerakásával kísérjük meg mégis a kérdés lehető megoldását.

Az előzőekben említettük, hogy a keresztszülői kiválasztás rendszerint már meglévő kapcsolat létét igazolja. A keresztszülők anyakönyvében a keresztszülői tisztségre felkértek ismétlődően, de egyik esetben sem a férjeikkel vagy feleségeikkel együtt szerepelnek, mindig azonban Maulbertsch-csel vagy a feleségével vállalják ezt a szerepet. Feltehetően Maulbertsch környezetéhez vagy munkatársi köréhez tartoztak, vele jöttek, dolgoztak és együtt távozhattak is.

Különösen feltűnő a Magdalena Khacherin és Catharina Regenspergerin név. Az asszonyi jogállásnak ez a németes kifejezése arra utal, hogy ők és férjeik elsősorban Maulbertschékkal hozhatók kapcsolatba. A helyi lakosok asszonyait a leánynevükön latinul, vagy férjük után csak a keresztnévükön és az *uxor ejus* szavak hozzátételével jegyzik be az anyakönyvekbe. Ha a keresztszülők rovatában mégis lenne helyi lakos, akkor a nyomukat valahol meg kell találnunk, elsősorban a helyi anyakönyvekben, amelyek a születés és halál tényét mindenképpen regisztrálták.

A keresztelesek kivonata fejlődésének sorrendjét követve, az egyes bejegyzések részletesebb vizsgálata alapján, még a következő megállapításokat tehetjük:

A sümegi plébánia idevonatkozó adatai a keresztelések anyakönyvében az alábbiak:

Infans	Parentes	Patrini	Annus Dies	Locus	Bapti- sans	Solvit
Antonius	Georgius Halász Anna Dálóki	Antonius „Molpers” Wiennensis pictor Magdalena Khacherin	1757 8-va octobris	Sümegh	P. Richardus kvardianus	Solvit 119 l.
Anna Barbara	Ladislaus Horváth Maria Schilling	Barbara Maulpetschin Andreas Proker	1758 9 octobris	Ex Sárvár iti- nerarius	P. Eugenius	Solvit 130 l.
Ignatius Antonius	Divergoriarius Georgius Spikmger Anna Maria uxor ejus	D. Antonius Maulperts Catharina Regensper- gerin	1758 12 octobris	Sümegh	P. Eugenius Kósa	Solvit 131 l.
Elisabetha	Johannes Georgius Eckl Johanna Elisabetha Danglin	Rudolfus Schichfrit Barbara Maulbertschin	1758 20 octobris	Sümegh	Fr. Conradus	Solvit 132 l.

Ugyanott az elhalálozások anyakönyvében:

Persona	Parentes	Aetas	Susceptio sacrament	Annus	Locus	Sacerdos	Pulsus	Solutio
Valentinus Krautham pictor	—	45 annorum	omnibus promonitus	1758 13 februar	Sümegh	P. Bernar- dinus	—	Solvit 56 l.

A *gyermek (Infans) rovat* csak azt mutatja, hogy az újszülöttek nemük szerint többnyire a keresztszülők keresztnéveinek a felvételét követik. A *szülők (Parentes)* rovatban levő két első név akkori sümegi lakosokat jelez, akik kőművesként, ácsként vagy állványozóként dolgozhattak Maulbertsch mellett. Ezek a nevek Sümegen ma is megtalálhatók. Divergoriarius Georgius Spikmger (inkább talán Spikinger) feltevésünk szerint az a sümegi szállós, korcsmáros volt, aki Maulbertsch munkatársaival lehetett lakás és ételmezési kapcsolatban. A bejegyzés leírása szerinti divergoriarius szó jelentése a szótárakban nem található, ezért a diversitor-vendégfogadás, diversorium-vendéglő, szálloda jelentéseket fogadjuk el. Georgius Eckl-nek az 1757 évet megelőzően szerepel az anyakönyvekben egy gyermeke, később pedig az elhaltak között még egy hatéves gyermeke. A feleségek leányneveinek itt külön jelentősége nincs, hiszen ők a férjeik jogállását követik, még ha előzőleg nem Sümegen laktak vagy születtek is. Így a *szülők rovatában levő minden személyt sümegi lakosnak tekintünk.*

A *keresztszülők (Patrini)* rovatában levők közül az 1758 évet követő és azt még negyven évvel meghaladó időben egyik neve sem található az elhaltak sümegi anyakönyvében. A plébániatemplom kriptájába temetkezők között azonban találunk egy személyt, az 1773. november hó 9-én 46 éves korában elhalt Rudolphus Siegfried nevét, aki ez időben 31 éves volt, és neve hasonló hangzású a Rudolfus Schichfrit névhez, de vele a nagy eltérés miatt mégis nehezen azonosítható. Az eddig rendelkezésre álló adatok szerint az akkori sümegi püspöki udvartartásban sem találunk a felsoroltak között szereplő és velük azonos nevű személyt. Így a *keresztszülők rovatában levők* — esetleg a némi kétséget mégis okozó Rudolfus Schichfrit kivételével — *nem lehettek sümegi lakosok.*

Az *év, nap (Annus, Dies)* rovat Maulbertschék sümegi tartózkodásának viszonylagos időtartamát jelzi azzal, hogy az első bejegyzés időpontja 1757. október 8. napjára, a többi három pedig mind az 1758 év október hónapjára esik.

A *kereszteléseket (Baptisans)* végző szerzetesek a bejegyzések leírásánál inkább a szóhangzást követik és különösen a német vezetéknevek leírásainál pontatlanok. A Molpers, Spikmger nevek, a h betűk alkalmazása vagy hiányai is ezt mutatják. (10)

Az *elhalálozások kivonatában* levő és 1758. február 13-án elhalt Valentinus Krauthamot a bejegyzés „pictor”-nak nevezi. Pictor megjelölést ebben az időben csak „képíró” festőnek adtak. Őt így Maulbertsch egyik festősegédjének tartjuk, akit viszonylag fiatalon, valamely betegség vagy baleset miatt érhetett a gyors halál. Sümegi tartózkodásának más okát nem látjuk, hiszen a rezidencia kápolnájában az oltárkép már az 1750 évet jelzi, a mennyezetképet és oldalfalakat Gregor Vogel (1751) (11), a nagytermének volt falképeit pedig jóval később és Bíró püspök halála után Johann Cimball (1769), Koller püspök rendelésére festette. (12) Az 1757—58-as években egyedül Maulbertschnek volt nagyobb festőmunkája Sümegen.

Valentinus Krautham valószínűtlen, de mégis ellenőrzendő sümegi születését visszakeresni nem tudjuk, mert az anyakönyvek vezetése csak az 1717 évtől kezdődik, ő pedig az elhalálozásánál jelzett kora szerint előbb, 1713-ban született. Az a tény azonban, hogy halotti bejegyzésének megfelelő rovatában a szülei Sümegen ismeretlenek, eldöntően igazolja, hogy sümegi lakos nem lehetett.

Az előzőekben leírtak lényegét röviden így összegezhetjük:

a) a sümegi plébánia keresztelési anyakönyvében bejegyzett adatok a Sümegen dolgozó Franz Anton Maulbertschet és a feleségét két-két esetben keresztszülőként tüntetik fel;

b) ugyanezen rovatokban bejegyzett feleségek férjei, mint Khacher, Regensperger, továbbá Andreas Proker Maulbertsch munkatársainak a neveit jelezhetik. Rudolfus Schichfrit neve tekintetében még kételyünk marad fenn;

c) a plébánia halotti anyakönyvébe bejegyzett Valentinus Krauthamot Maulbertsch egyik festősegédjének tartjuk, mert másként nem értjük, hogy ebben az időben mint pictor, miért tartózkodott Sümegen;

d) a felsorolt dokumentumok alapján az a kérdés, hogy Maulbertschnek a sümegi freskó készítésénél kik voltak a munkatársai, részben felderítettnek, más részeiben pedig felfedhetőnek látszik.

Az összefüggés áttekintésére soroljuk fel Maulbertsch ismert festősegédeinek a nevét. Ezek: Johann Maidinger, Johann Zallinger, Felix Ivo Leicher, Martin Michl és Winterhalder, akik önállóan is dolgoztak, de részben a sümegi freskómű készítésénél később tartózkodtak Magyarországon. Architektúra festői voltak: Josef Stern, Josef Benedikt Feyerle és Vinzenz Fischer. Neveiket kiegészíthetik majd azok, akik voltaképpen az elsők voltak Magyarországon és Maulbertsch nagy freskóművénel éppen Sümegen dolgoztak.

A hiányos adatok kiegészítésében és a következtetések továbbvitelében természetesen útvesztők is akadhatnak, ezek azonban nem akadályozhatják, hogy a kérdés megoldásával mégis foglalkozunk.

Jegyzetek:

- (1) Végvári Lajos: A sümegi Maulbertsch freskók. Bp. 1958. 44. l. — (2) Pem József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg. 1934. 365–366. l. — (3) Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955., 56., 93–94. l. — (4) Ybl Ervin: Klara Garas. Franz Anton Maulbertsch. Kny. a Művészettörténeti Értesítő 1961 évi 2–4 számából. 234. l. — (5) Pem József: i. m. — (6) Kapossy János: Maulbertsch sümegi freskóműve. Kny. az Archeológiai Értesítő XLIX kötetéből. Bp. 1930., 184. l. — (7) Darnay Kálmán: Kaszinózó táblabírák. Bp. 1928. II. k. 22. l. — (8) Fridrich Gerke: Die Fresken des Franz Anton Maulbertsch in der Pfarrkirche zu Sümeg. Mainz. 1950., 1625. l. — (9) Klara Garas: Franz Anton Maulbertsch 1724–1796. Bp. 1960. 5 és 241. l. — (10) Franz Anton Maulbertsch. Ausstell'ung anlässlich seines 250. Geburtstages Wien Halbturm Heiligenkreuz-Gutenbrunn. Wien. 1974. 76. l. — (11) Pem József: i. m. — (12) Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955. 61. l.

BUNDEV-TODOROV ILONA

A BAROSS GÁBOR TELEPI TEMPLOM

A Budapest XXII. Baross Gábor telepi templom már külső megpillantásakor egészen sajátos, expresszív-nyugtalanító hatást tesz a szemlélőre. A hegyoldalra tömörült település — amely Nagytétényhez tartozóan a század elején létesült — viszonylag sokáig, 1933-ban fejlődött annyira, hogy a templom alapkövét lerakhatták, akkor viszont néhány hónap alatt felépült az Irsy László tervezte neobarokk stílusú épület — egyelőre torony nélkül. (1) Tizenöt év múlva (1948–51) épül meg a torony és a kórus, Kismarty-Lechner Jenő tervei szerint: egy szabálytalan sokszög alaprajzú, hegyes sisakkal lezárt torony, amelynek bejárat felőli része erősen homorított formájával tűnik fel. Ez a szokatlan és egyéni, modern megformálású vertikális tömeg a templomhajó horizontális, neobarokk tőmbjével összekapcsolva árasztja azt a nyugtalanító feszültséget — de éppen ettől válik egyénié és jellegzetessé az épület. 1950–54 között készültek el Pleidell János festőművész üvegablakai (Hétfájdalmú Szűzanya témaköre), amelyeknek kompozíciója és színvilága egyaránt a műfaj évszázados hagyományait követi. 1958-ban kibővítik a szentélyt és a sekrestyét, majd az egész épületet újravalkolják, kialakítva a templom végleges külső formáját. 1965–66-ban kerül sor a falusiasan egyszerű templombelső átalakítására, a II. vatikáni zsinat szellemének megfelelő új liturgikus tér kialakítására.

(1) 1933. szeptember 3-án szentelte fel Shvoy Lajos püspök a Jézus Szívéről elnevezett templomot.